

**MAKİNE PROGRAMI
MALZEME
TEKNOLOJİSİ-I-
(DERS NOTLARI)
Prof.Dr.İrfan AY**

Öğr. Gör. Fahrettin Kapusuz

2008-2009

BALIKESİR

Prof. Dr. İRFAN AY / Öğr. Gör. FAHRETTİN KAPUSUZ

DEMİR-KARBON

(Fe-C)

DENGE DİYAGRAMI

Prof. Dr. İRFAN AY / Öğr. Gör. FAHRETTİN KAPUSUZ

DEMİR – KARBON DENGİ DİYAGRAMI

Saf demire teknolojik özellik kazandıran **karbon**'dur.

Saf demir'in

yoğunluğu ; 7,8 g/cm³

sertliği ; 60 HB

Akma mukavemeti ; 10 daN/mm²

Çekme mukavemeti ; 20 daN/mm²

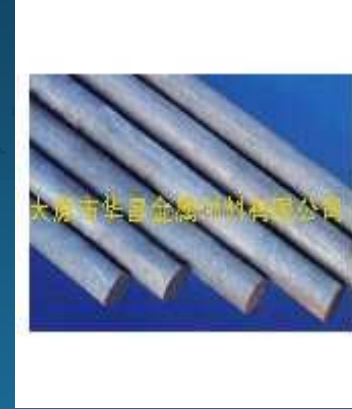
Kopma uzaması ; % 50

Kesit daralması ; % 80

Saf demir mukavemetinin düşük olması nedeniyle teknolojik öneme sahip değildir.

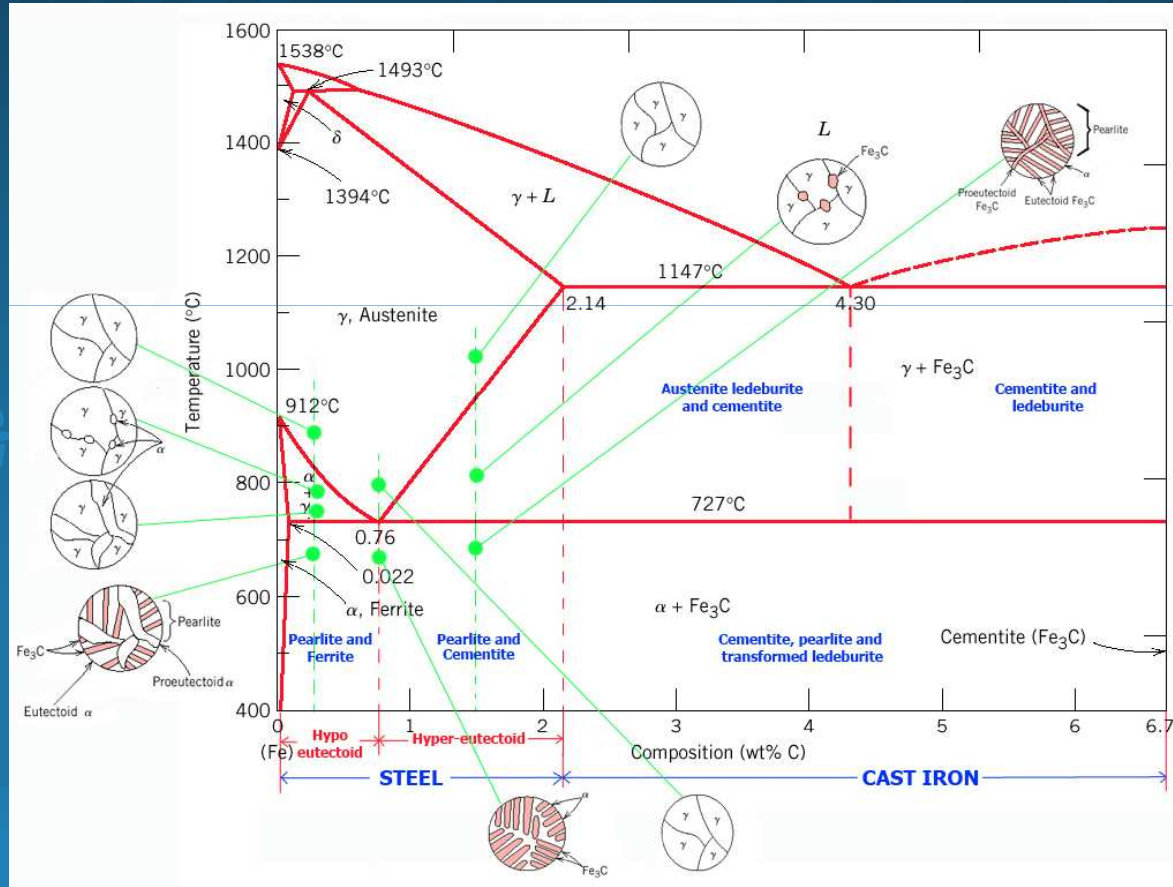

Saf karbon'un da mukavemeti düşüktür. Tek başına önemli bir malzeme değildir.

Prof. Dr. İRFAN AY / Öğr. Gör. FAHRETTİN KAPUSUZ

Demirle karbon bir araya getirilirse bu ikiliden **ÇELİK** ve **DÖKME DEMİR** adında iki yeni mekanik özellikleri farklı **alaşım**'lar meydana getirilir.

ÇELİK NEDİR?

Demir- karbon alaşımının içinde ;

max. % 2 ye'kadar **KARBON**

% 1 **MANGAN**

% 0,5 **SİLİSYUM**

% 0,05 den az **KÜKÜRT ve FOSFOR**

Varsa bu malzemeye **çelik** adını veriyoruz.

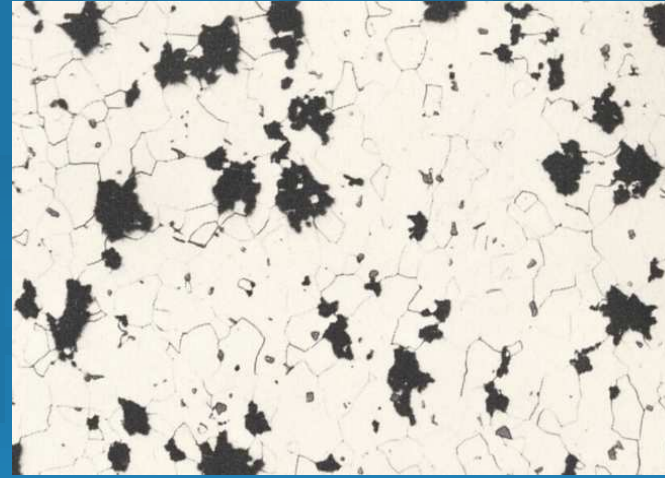
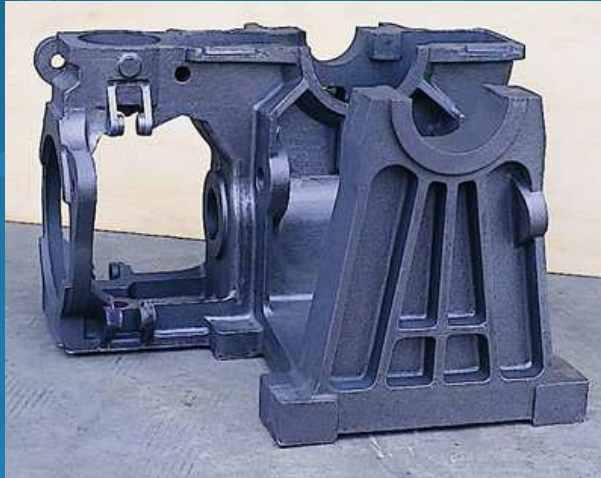
DÖKME DEMİR NEDİR?

(C) Karbon oranı % 2 den fazla olan demir-karbon alaşımına **DÖKME DEMİR** diyoruz.

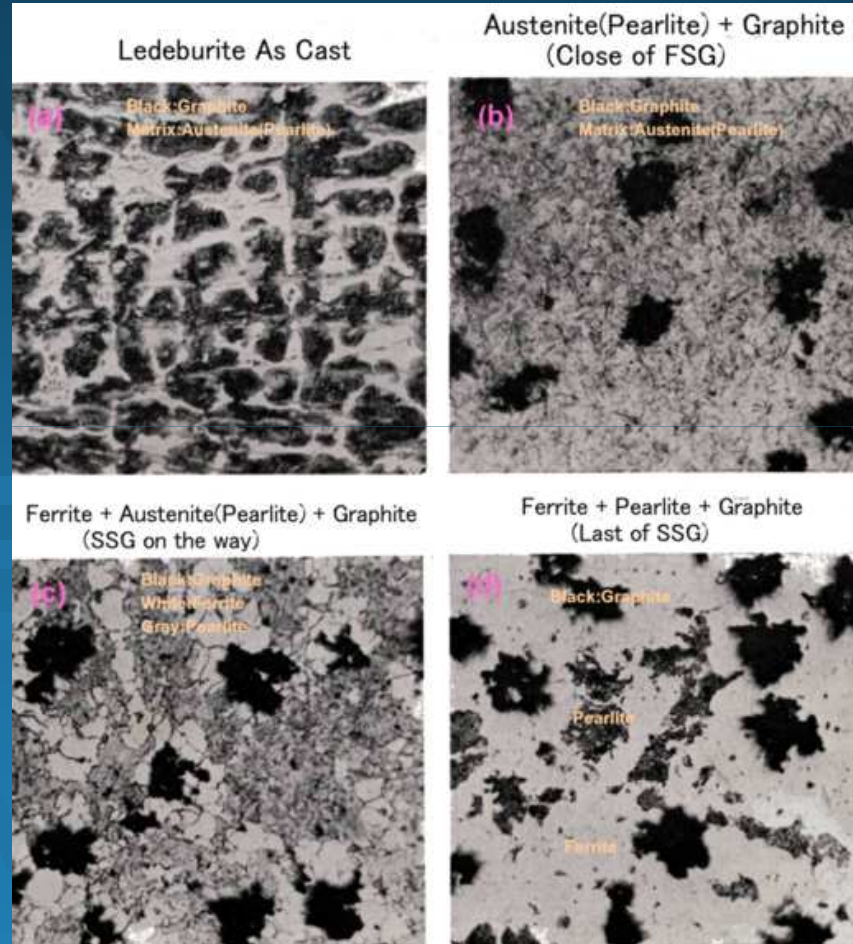
Yapı içerisindeki **KARBON** ; soğuma şartlarına ve yapıdaki **MANGAN** ve **SİLİSYUM** oranlarına bağlı olarak farklı oluşumlar şeklinde bulunur.

1)- Şayet ; % Si miktarı fazla ve soğuma yavaş yapılırsa karbon, demirin içerisindeki yapıda **GRAFİT** şeklindedir. Karbon yapıda bağımsız bulunur.

Demir içinde karbon **grafit** şeklinde dağılırsa, dövülebilir yumuşak dökme demir elde edilir.

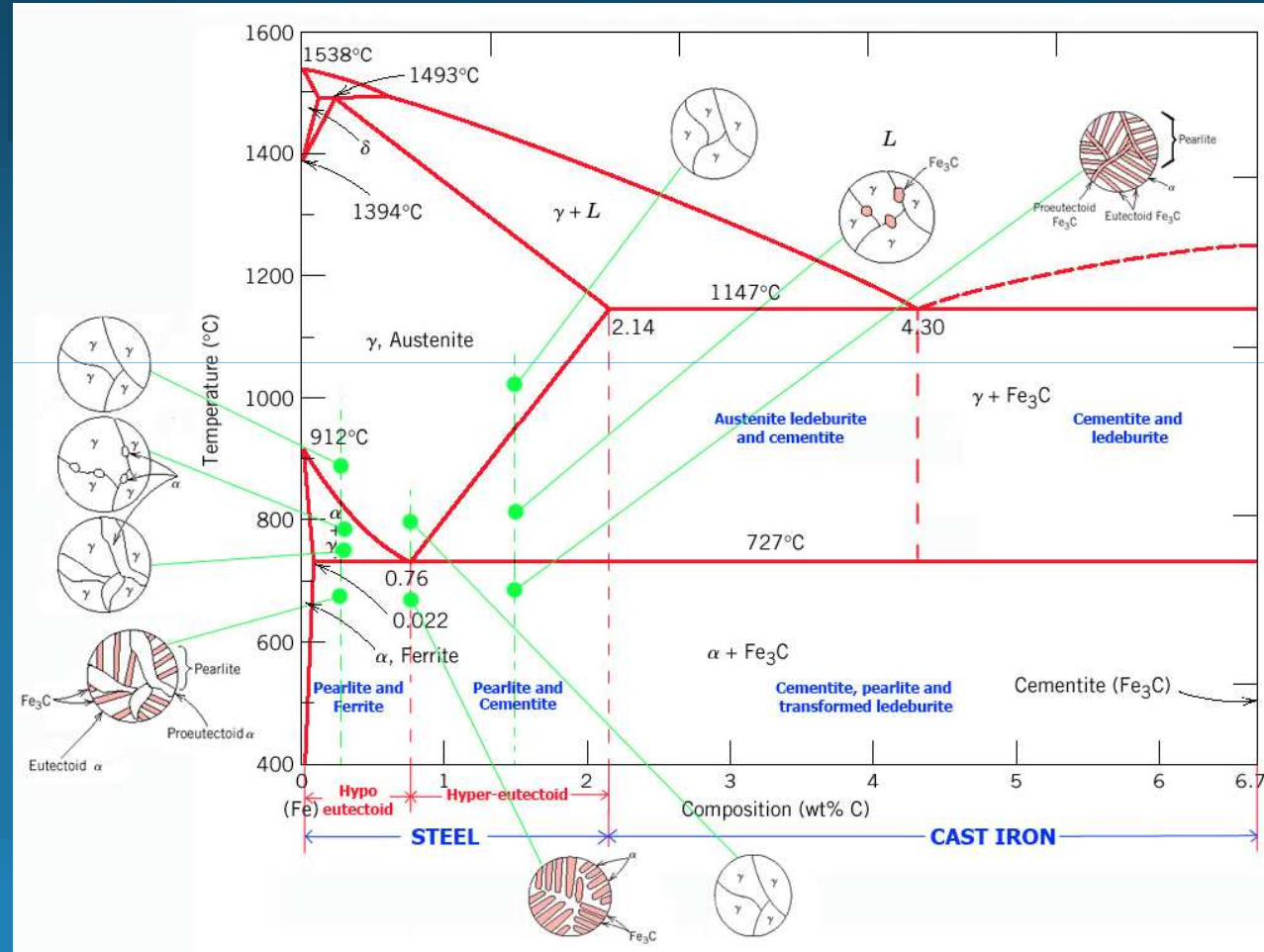

2)- Şayet ; **% Mangan fazla ve soğuma hızlı** yapılırsa ; karbon demire bağlı olarak (Fe_3C) **DEMİR SEMENTİT** şeklinde oluşacaktır. Bu yapı Yarı dengeli halde olacaktır.

Hem Sementit hem de Grafit yapı “**DEMİR-KARBON**” DENGİ DİYAGRAMI olarak ele alınır.

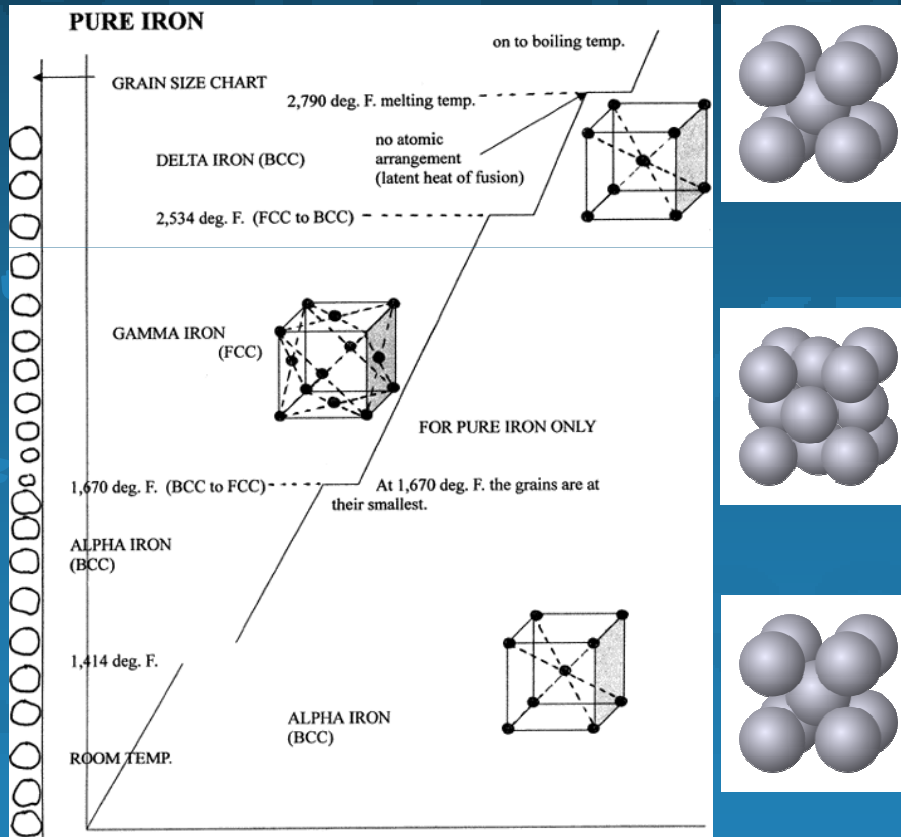

Fe-C Denge diyagramı dikkatle incelenirse ;

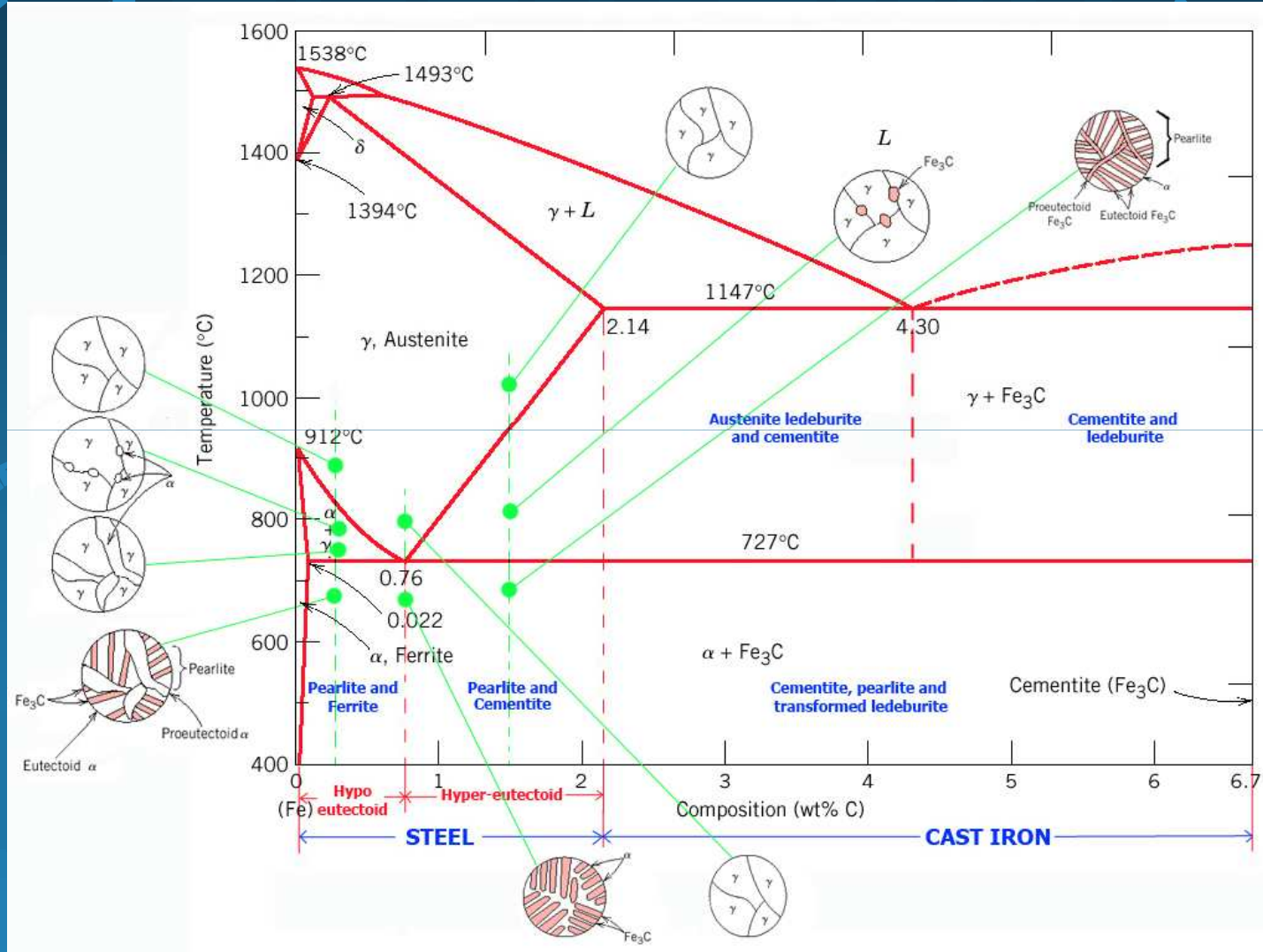
- * **Yatay eksen**, erimiş demir içinde % C oranını
Düşey eksen, Gittikçe artan sıcaklığı göstermektedir.
- * **Yatay eksen'de** karbon en fazla % 6,67 ye kadar karbon konabiliyor..Tam bu noktada iç yapı % 100 sementit Fe_3C 'dir. % 4,5 C dan sonraki yapının teknolojik önemi yoktur.
- * **Düşey eksen**de de sıcaklık artıkça, yatay eksen de karbon oranı değıştikçe her bölgede **İÇYAPI**' lar değışmektedir.

Çelik ve Dökme demirler mikroskop altında incelenirse;
Önce **saf demir'in** ısıtılması ve katılaşması sonucu sıcaklığa bağlı olarak saf demirin hangi kristal yapıya dönüştüğü aşağıdaki gibi olur.

Çok detaylı FeC Denge Diyagramı

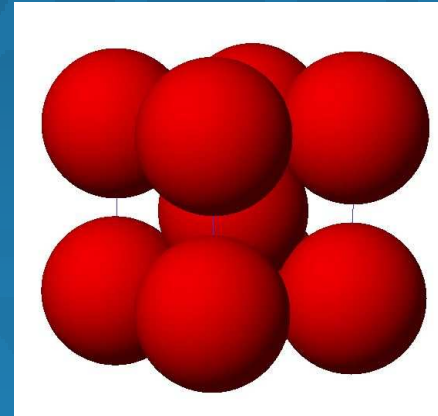

Üç önemli temel yapı mevcuttur. **Ferrit, östenit, sementit**

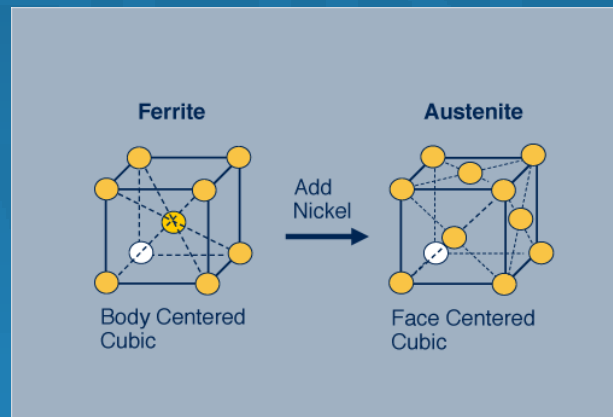
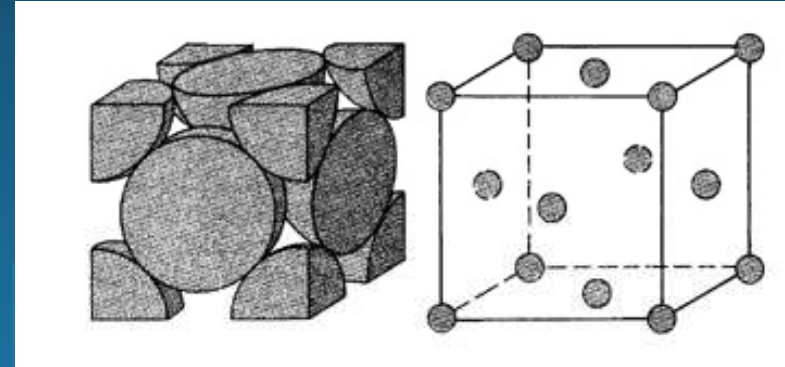
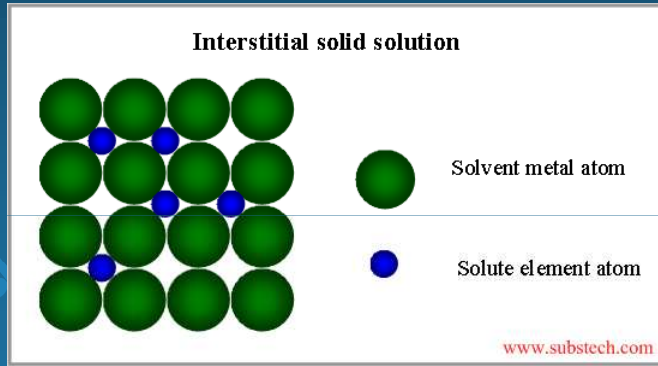
Ferrit yapı nedir?

α -demiri olarak bilinir. Kristal kafes yapısı HMK şeklindedir. C atomları Fe atomları arasında az miktarda yer alan atomlar olarak bulunur. Demir-karbon denge diyagramının en yumuşak yapısıdır. Tokluğu düşüktür, uzaması %40 'a kadar varır. İç yapısı aşağıdaki gibi görünür.

Östenit yapı nedir?

Demirin yüzey merkezli kübik halidir. γ -Demiri olarak bilinir. İç yapısı aşağıdaki gibidir. Tokluğu yüksektir. Sertliği 40 RC civarındadır. C 'nun yapı içerisinde katı arayer atomu olarak çok miktarda bulunduğu yapıdır.

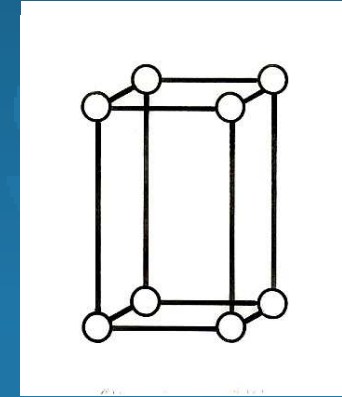
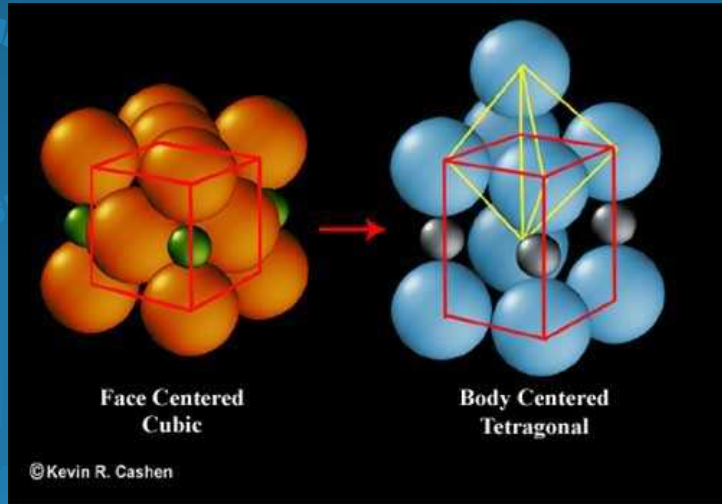

Sementit (Fe_3C) yapı ne demektir?

Demir karbid olarak bilinir. Max % 6,67 C ihtiva eder. Oldukça sert ve gevrek bir yapısı vardır. Çekme mukavemeti düşük ama basma mukavemeti fazladır. Çeliğin sert olmasını sağlar.

Kristal kafesi ortorombik yapıdır.

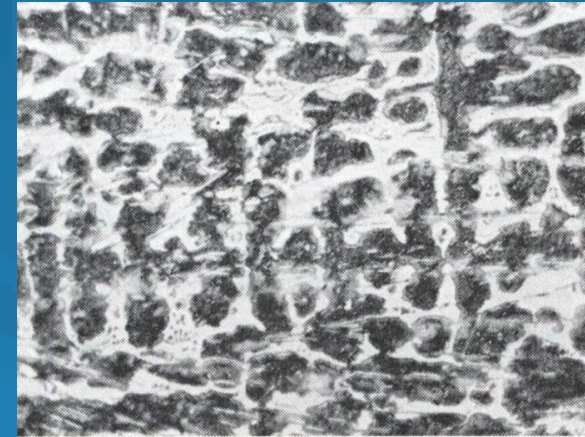
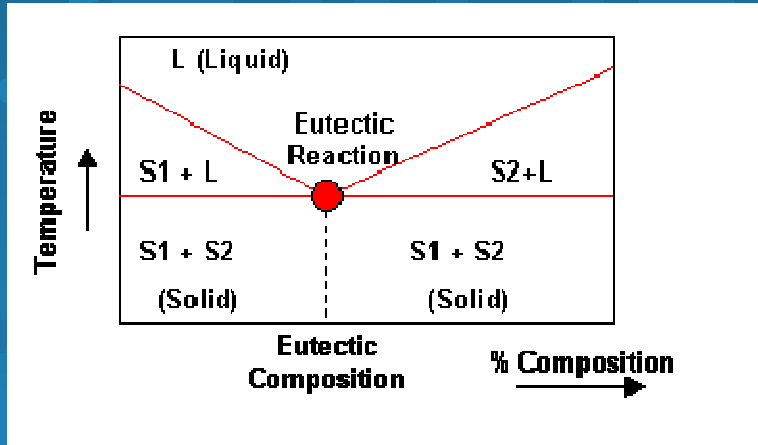

Demir-Karbon Denge Diyagramında çok önemli 2 nokta vardır.

1. Ötektik nokta
2. Ötektoid nokta

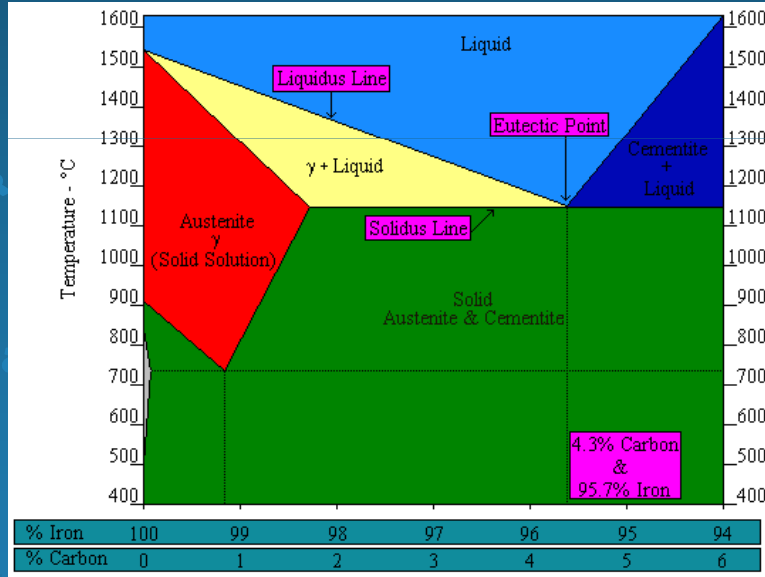
ÖTEKTİK NOKTA NEDİR?

Bu noktada tek olan **sıvı** fazı $\rightarrow \gamma + \text{Fe}_3\text{C}$ iki ayrı katı faza dönüşmüştür. Bu nokta C nu **% 4.3** olan sıcaklığı da **1147 °C** olan noktadır. (Lederburit yapı-sert ve gevrek)

LEDERBÜRİT YAPI NE DEMEKTİR?

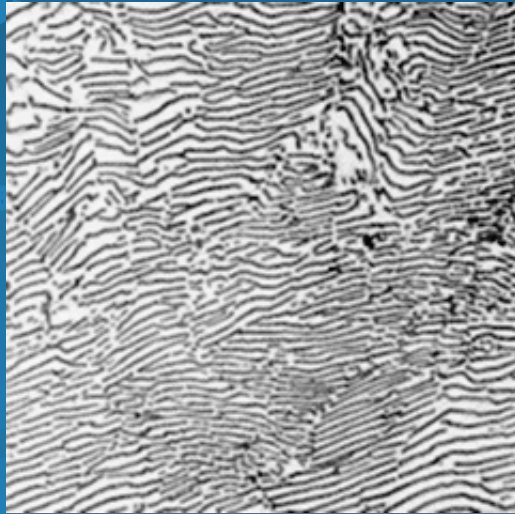
Lederburite , ötektik noktadaki iç yapının adıdır. **Östenit(γ) + Sementit (Fe_3C)**‘ten oluşmuştur. Bir nevi çelik ile dökme demir arasında çizgi çekilmiş yerdedir. Oda sıcaklığında pek görülmez.

Lederbürüt yapı
(sert ve gevrek)

ÖTEKTOİD NOKTA - Perlit yapı ne demektir ?

γ **Ostenit** katı yapının $\rightarrow$ **Sementit ve ferrit**' olarak ayrıldığı yapıya **PERLİT** yapı denir. Yani Ferrit +Sementit ($\alpha + \text{Fe}_3\text{C}$) dir. Bu yapı aynı zamanda **Ötektoid yapı** olarak da bilinir. Bu noktada % C oranı 0,83 dür. Sıcaklık ise 723^0 C dir.

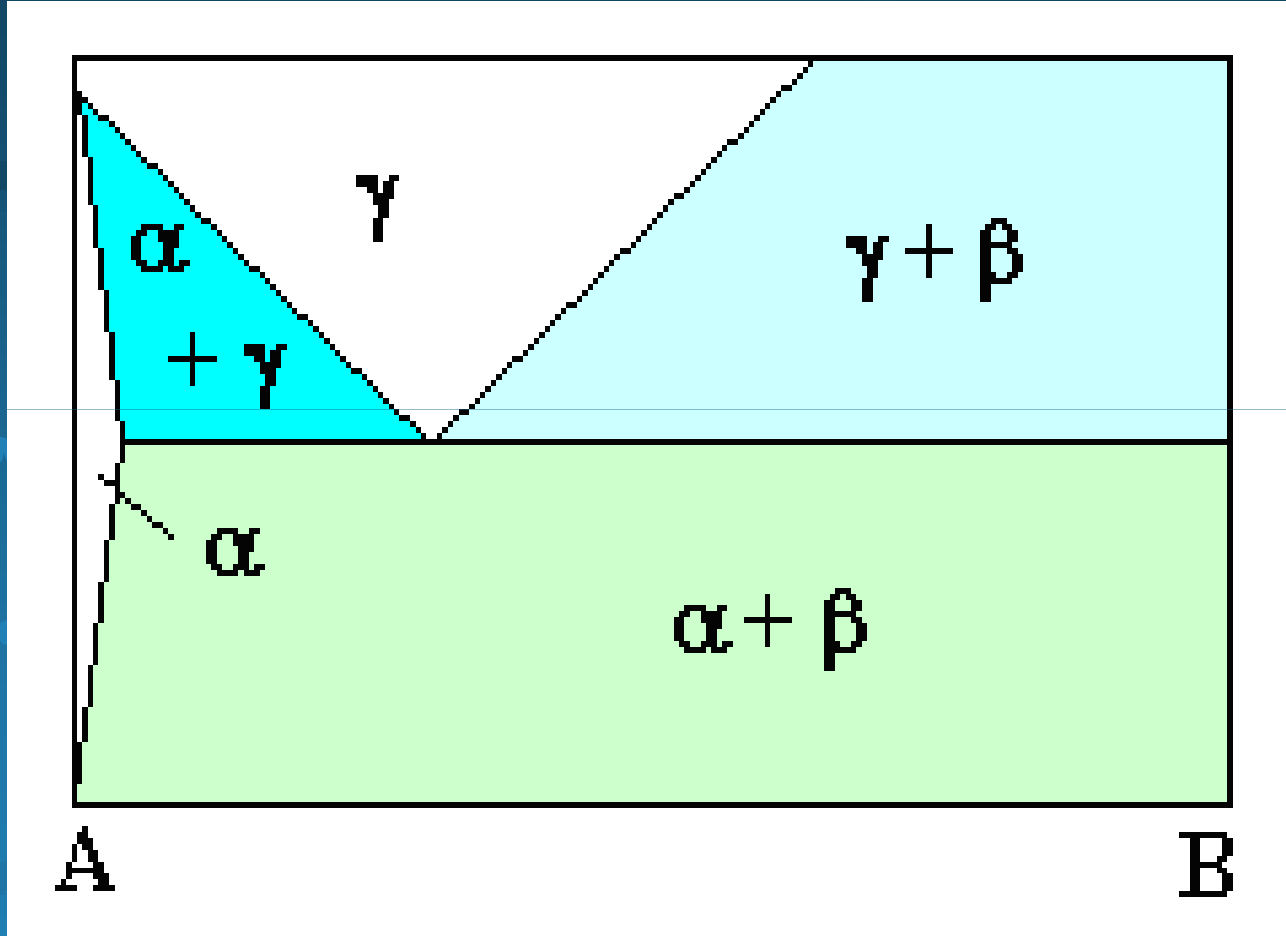

Siyahlar **sementit** (Fe_3C), beyazlar **ferritik** ($\alpha\text{-Fe}$) yapılarıdır.

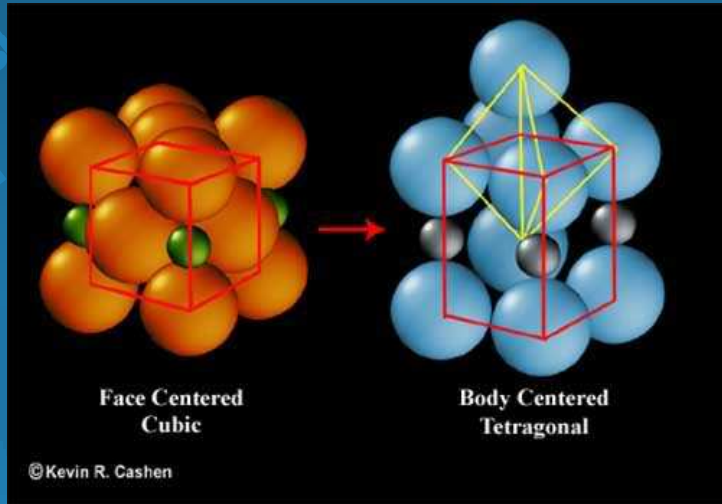
Aşağıda ötektik noktanın katı haldeki ($\gamma \rightarrow \alpha + \text{Fe}_3\text{C}$) ye nasıl dönüştüğü görülüyor.

Martenzit yapı ne demektir?

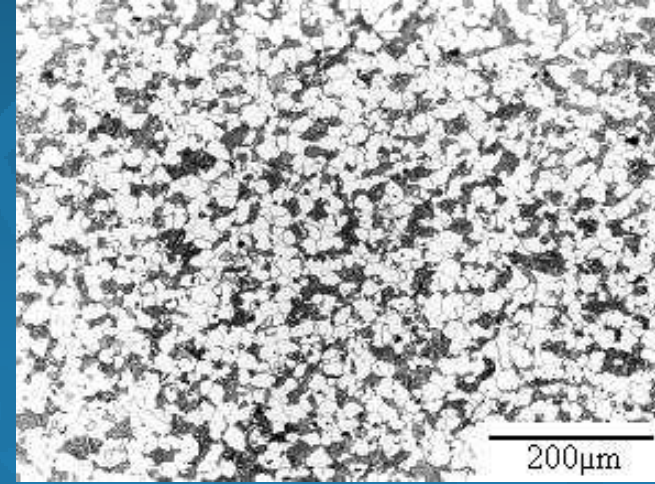
Östenit ve karbonun yarı- kararlı versiyonudur. Kristal kafes yapısı, γ bölgesindeki YMK yapıdan çarpık tetragonal yapıya dönüşmüştür. Çok sert ve kırılğan bir yapısı vardır.

Beynit yapı ne demektir?

Karbon ve **sementit**'e “**doymuş α ferrit**” karışımıdır. Perlit yapıdan pek farklı bir yapıdır. Daha serttir. İğne şeklinde tane yapısına sahiptir. İlk soğutma hızlı, sonra yavaş olması halinde bu yapı oluşur.

Beynit yapı örnekleri

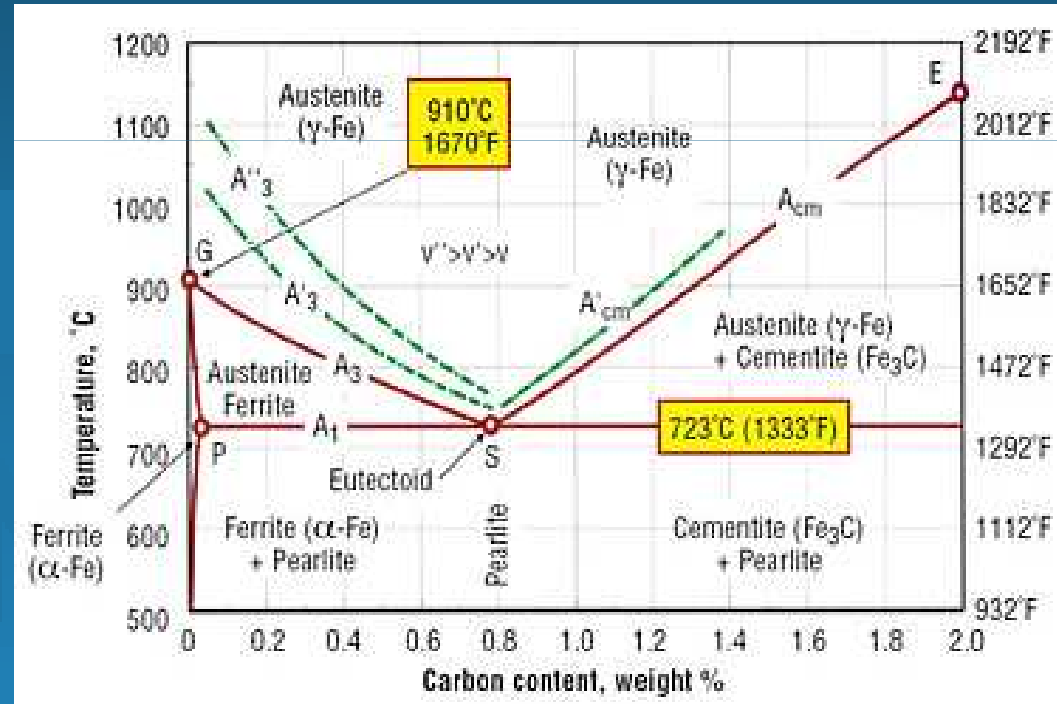

Dönüşüm sıcaklıkları (A_1 , A_3 , A_{cm})

A_1 : Isıtırken östenitin oluşmaya başladığı sıcaklık

A_3 : Ötektoid altı çeliklerde ısıtırken ferrit'in östenit'e dönüşümünü tamamladığı sıcaklık

A_{cm} : Ötektoid üstü çeliklerde, ısıtırken sementit'in östenite dönüşümün tamamlandığı sıcaklıktır.

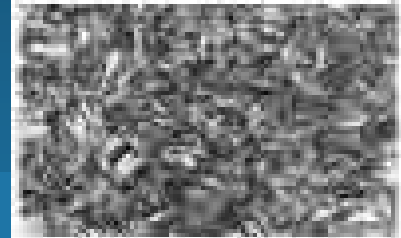
Fe-C denge diyagramındaki tüm iç yapıların birarada gösterimi

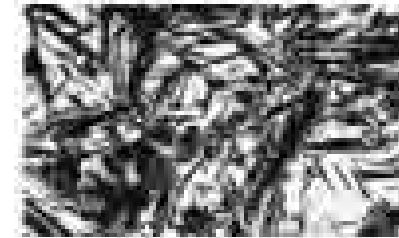
Austenite

Pearlite

Martensite

Bainite

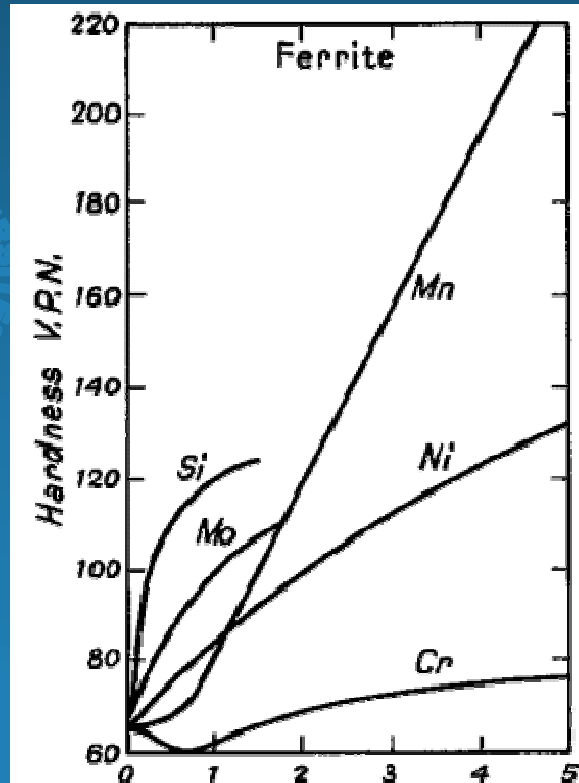
Ferrite

Cementite

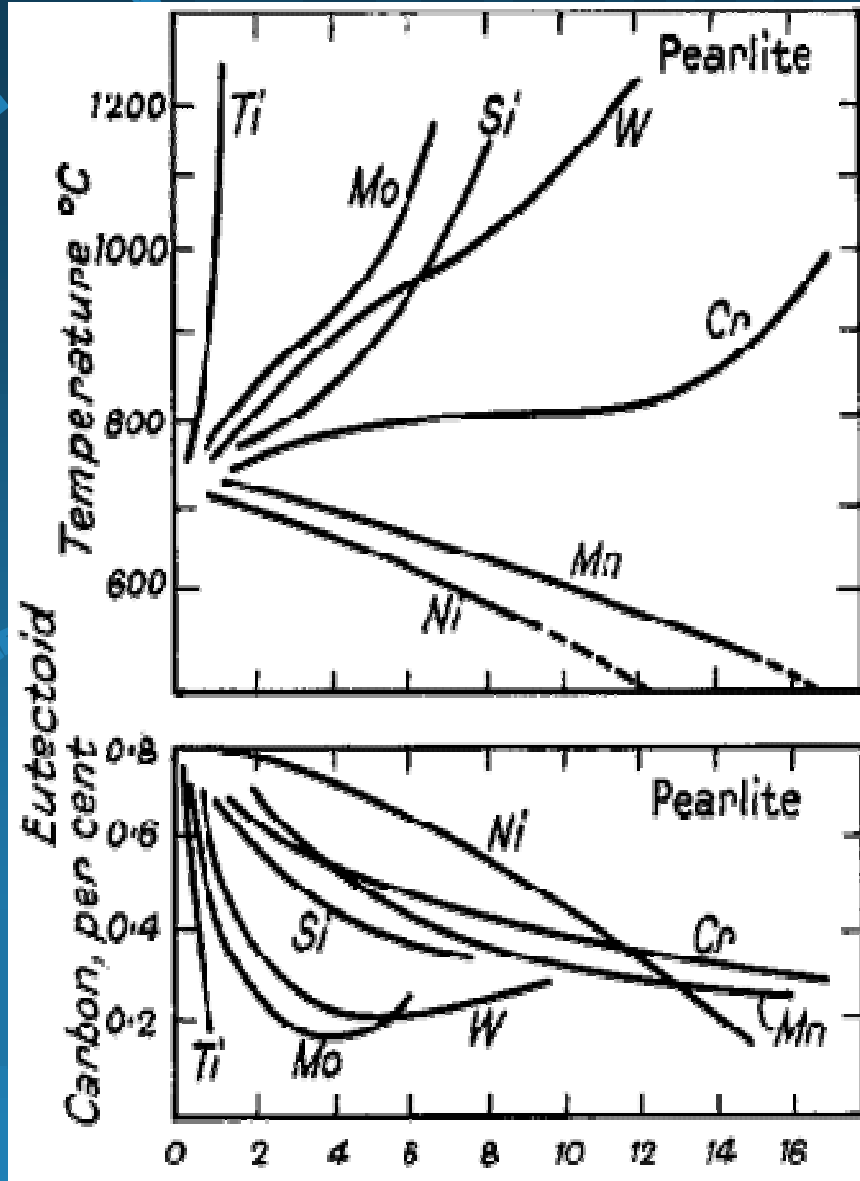
Katkı elementlerinin çeliğe olan etkileri

Çelik içindeki alaşım elementleri hem A_1 , A_3 , A_{cm} dönüşüm sıcaklıklarını hem de ötektik ve ötektoid noktaların karbon oranlarını değiştirir.

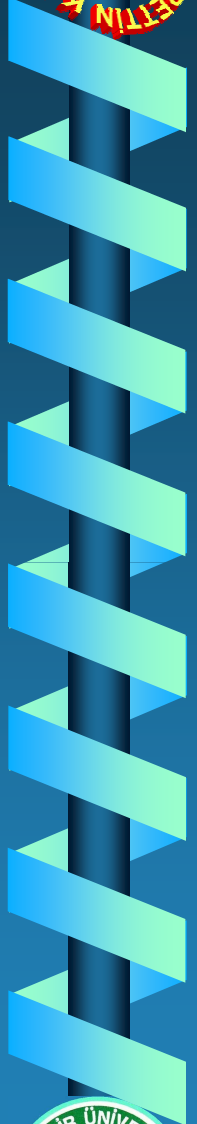
Alaşım elemanlarının sertliğe etkileri.

Mn 'ın sertliği nasıl etkilediği net bir şekilde görülmektedir.

Mn, Si, Cr, Ni, Mo, W ve Ti 'un ötektoid sıcaklığa etkisi üst diyagramda görülmektedir.

Ötektoid noktanın karbon oranına etkisi alt diyagramdadır. **% 6 Mn** ilavesi ötektoid noktanın %C oranını **0,8** den **% 0,45** 'e getirmiştir.

Ni, çeliklerde çekirdeğe kadar sertleşmelerine yardımcı olur.**Cr** ile birlikte Paslanmaya ve korozyona dirençli yapar.

Mn çelikte istenen elemandır.Zira döküm malzemelerde “**sementit oluşumu**”na katkı yapar.çeliğin mukavemetini ve sertliğini artırır.

Si, dökme demirdeki “**grafit oluşumu**”na yardımcı olur.Kır dökme demir alaşımlarının tümünde istenen elemandır.

Mo çeliğin sertleşme kabiliyetini artırır.

Al, Çelik içersinde **Si**'e benzer görev yapar.

Cu, çekme ve akma sınırını artırır.

P ve S, Çeliğin içersinde pek istenmez.Azaldıkça çeliğin kalitesi artar.Çelik içersinde % 0,05 ten fazlası istenmez.

Konu ile ilgili sorular

1. Demir ile karbon bir araya getirilirse oluşan en önemli iki malzeme hangileridir?

- a)- çelik-aluminyum b)-dökme demir-çelik c)dökme demir-bakır d)-çelik-çinko

2. Çelik ne demektir?

- a)- İçersinde % 0-1 C bulunan demir karbon alaşımı
b)- İçersinde % 0-0,8 C bulunan demir karbon alaşımı
c)- İçersinde % 0-2 C bulunan demir karbon alaşımı
d)- İçersinde % 2-4,3 C bulunan demir karbon alaşımı

3. Dökme demir ne demektir?

- a)- İçersinde % 0-1 C bulunan demir karbon alaşımı
b)- İçersinde % 2- 6,67 C bulunan demir karbon alaşımı

- c)- İçersinde % 1-2 C bulunan demir karbon alaşımı
d)- İçersinde % 0-0,8 C bulunan demir karbon alaşımı

4.Mn ve Si Demir-Karbon için niçin çok önemlidir?

- a)- Çünkü , her ikiside içyapıda farklı etki yapar.
b)-Çünkü, her ikisinin de iç yapıya etkisi olmaz.
c)-Çünkü, her ikiside demir-karbonu soğutur
d)-Çünkü her ikisi de demir karbonu ısıtır.

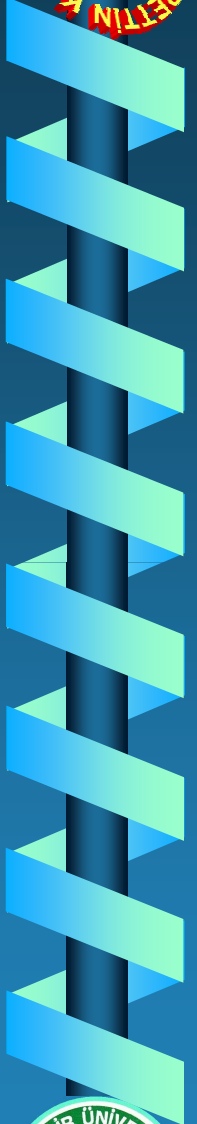
5.Si fazla, soğuma yavaş olursa içyapı içinde karbon nasıl bulunur?

- a)- ostenit halde b)-ferrit halde c)-grafit halde d)-sementit halde

6.Mn fazla, soğuma hızlı olursa içyapı içinde karbon nasıl bulunur?

- a)- ostenit halde b)-ferrit halde c)-grafit halde d)-sementit halde

9. Demir-Karbon denge diyagramında çok önemli iki nokta hangisidir?

- a)- ostenit-ferrit   b)-sementit-lederbürit   c)-ötektik-ötektoid   d)-ferrit-perlit

10. Hangisi ötektik noktadır?

- a)- 910°C - %1 karbon olan nokta
b)- 1400°C - % 0,8 karbon olan nokta
c)- 1147°C - % 4,3 karbon olan nokta
d)- 723°C - % 0,8 karbon olan nokta

11. Hangisi ötektoid noktadır?

- a)- 910°C - %1 karbon olan nokta
b)- 1400°C - % 0,8 karbon olan nokta
c)- 1147°C - % 4,3 karbon olan nokta
d)- 723°C - % 0,8 karbon olan nokta

12. Martenzit yapı ne demektir?

- a)-içyapı, çam ağacı iğne yaprağı şeklinde hızlı soğutulmuş
- b)-içyapı, grafit halde
- c)-içyapı, küresel sementit şeklinde
- d)-içyapı, saf demir yapısında

13. Beynit yapı ne demektir?

- a)-içyapı, çam ağacı iğne yaprak şeklinde
- b)-içyapı, grafit halde
- c)-içyapı, küresel sementit şeklinde
- d)-içyapı, martenzitin içinde daha fazla ferrit bulunur şeklinde, martenzite göre daha yavaş soğutulmuş

14. Fe-C denge diyagramında (A1) çizgisi neyi ifade eder?

- a)- sıcaklık 723°C - % 0,8 karbon noktasından östenite geçişi,
- b)- sıcaklık 912°C noktası ile - % 0,8 karbon noktası arasındaki çizgiden östenite geçişi,
- c)-%0,8 karbon ile % 2 karbon – 1147°C arasındaki çizgiden östenite geçişi,
- d)-%2 karbon ile %4,3 karbon arasındaki çizgiden östenite geçişi ifade eder.

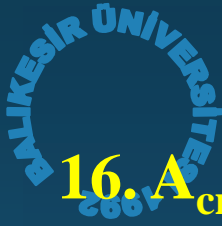
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
1992

15. Fe-C denge diyagramında (A3) çizgisi neyi ifade eder?

- a)- sıcaklık 723°C - % 0,8 karbon noktasından östenite geçişi,
- b)- sıcaklık 912°C noktası ile - % 0,8 karbon noktası arasındaki çizgiden östenite geçişi,
- c)-%0,8 karbon ile % 2 karbon – 1147°C arasındaki çizgiden östenite geçişi,
- d)-%2 karbon ile %4,3 karbon arasındaki çizgiden östenite geçişi ifade eder.

16. A_{cm} çizgisi neyi ifade eder?

- a)- sıcaklık $723^{\circ}C$ - % 0,8 karbon noktasından östenite geçişi,
- b)- sıcaklık $912^{\circ}C$ noktası ile - % 0,8 karbon noktası arasındaki çizgiden östenite geçişi,
- c)-%0,8 karbon ile % 2 karbon – $1147^{\circ}C$ arasındaki çizgiden östenite geçişi,
- d)-% 2 karbon ile % 4,3 karbon arasındaki çizgiden östenite geçişi ifade eder.

16. P ve S çelikte niçin istenmez? Ne oranda bulunmalıdır?

- a)- Her ikisi de gevreklik yaratır. Oran % 0,05 den fazla olamaz.
- b)- Her ikisinde faydalıdır. istenildiği kadar bulunabilir.
- c)- Her ikisi de sünek yapar. Oran % 0.05 den fazla olur.
- d)- Her ikisi de uzama meydana getirir, Oran % istenildiği kadar konabilir.

